

TERUGBLIK

De Clemenskerk

Verslag ledenavond 26 november 1996

Op deze avond, die helaas niet in de Clemenskerk zelf, maar in de ernaast liggende Paulusschool moest worden gehouden, hield kunsthistoricus Dr. A. Looyenga uit Amsterdam een boeiend verhaal over de architect en bouwwijze van de Clemenskerk. De avond werd zeer goed bezocht; er waren ca 70 aanwezigen.

De Clemenskerk werd ontworpen door architect Jacob van Gils (1865-1919). Deze bouwde vooral kerken in "centraalbouw", vaak met een koepel. Deze bouwwijze was een reactie op de 19e-eeuwse neo-gotiek, waarvan onze Vituskerk een belangrijk voorbeeld is. Stilistisch waren de katholieke architecten aan het begin van deze eeuw op zoek naar een nieuwe stijl. Zij vonden die door niet langer kruisbasilieken te bouwen, maar veel meer compact te bouwen, waarbij het schip en het koor van de kruisbasiliek kwamen te vervallen, zodat het centrale deel vergroot kon worden tot een achtkantige ruimte: de centraalbouw. Voor de detaillering van ramen en muren greep men verder terug op elementen uit de Romaanse bouwstijl. Ook liturgisch waren er goede redenen voor de centraalbouw. Er was aan het begin van deze eeuw een toenemende tendens de kerkgangers meer bij de dienst te betrekken. Door de centraalbouw kwamen zij dicht bij het altaar te zitten. De voorkeur voor deze nieuwe bouwwijze zien we ook bij andere architecten uit die tijd; bv Joseph Cuypers, zoon van Petrus Cuypers (architect van de Vitus, zie ook *EP* 1993/1).

De Clemenskerk werd gebouwd onder bouw-pastoor Van Ditzhuizen. De kerk was in 1915 klaar, maar het zou nog tot 1920 duren voordat hij helemaal afgebouwd was. De ramen werden vanaf 1940 voorzien van gebrandschilderd glas van Max Weiz. Latere ramen werden uitgevoerd in glas-en-lood. De laatste ramen van Weiz werden pas in 1964 in het koor geplaatst. Het orgel werd kort na 1920 gebouwd door de firma Steinmeyer in Zuid-Duitsland. Het was een zogenaamd "valu-ta-orgel", zo genoemd omdat in die tijd de Duitse

Mark door de enorme inflatie bijna niets meer waard was, waardoor het erg goedkoop was om een orgel in Duitsland te laten bouwen. Toch is het een erg goed orgel geworden, dat nog steeds in de oorspronkelijke staat is. Steinmeyerorgels zijn zeldzaam geworden; er is in Nederland nog maar één ander exemplaar van bekend.

De Clemenskerk is nu voor godsdienstoefening gesloten. Door de ontkerkelijking moesten een aantal parochies samengevoegd worden. Het gebouw is echter van architectonisch belang, niet in de laatste plaats omdat Dudok de omliggende woonwijk zó inrichtte dat er telkens zichtassen op de Clemenskerk ontstonden. Niet voor niets wil de gemeente de Clemenskerk nu op de monumentenlijst hebben. Of dit succes zal hebben en de kerk nog voor langere tijd behouden zal blijven, is voor een groot deel bepaald door de vraag of er, met behoud van het bestaande uiterlijk, een nieuwe functie voor het gebouw gevonden zal kunnen worden.

EJP

Industriële archeologie

Verslag ledenavond 28 januari 1997

Ons industriëel erfgoed geniet toenemende belangstelling. Dit is opmerkelijk omdat monumenten doorgaans geassocieerd worden met architectonisch fraaie gebouwen. Het is nog niet zo lang geleden dat bijvoorbeeld een stoomgemaal als lelijk werd bestempeld en daarom niet monumentwaardig geacht werd. Het doet ons wat denken aan de discussie die over de Hilversumse dorpskern gevoerd wordt in termen van "mooi" of "lelijk" in plaats van cultuur-historisch waardevol.

Het was dan ook verheugend dat de lezing over industriële archeologie die eerste ledenavond van het nieuwe jaar een zeer volle zaal trok. De inleider was de heer drs H.P.G. de Boer die op dit gebied verschillende bestuurlijke functies vervult. De heer De Boer is als projectleider verbonden aan een op restauratie gerichte vastgoed-maatschappij.

Aan de hand van een aantal instructieve dia's vatte hij eerst de ontstaansgeschiedenis van de in-

dustrie in Nederland kort samen. Stoomkracht is in ons land pas laat ingevoerd, rond het midden van de vorige eeuw. Maar toen ontstonden, vooral in de Zaanstreek, grootschalige fabrieken. Later volgde Twente. De schoolplaat uit 1916 van de rokende schoorstenen in Enschede door de bekende industrie-schilder Herman Heijenbrock legde daarvan indrukwekkend getuigenis af. Ook de drooglegging van polders werd in deze periode geïndustrialiseerd. Het stoomgemaal Cruquius dat de Haarlemmermeer drooglegde is van deze industrialisatie het bekendste voorbeeld.

Pas laat is de belangstelling voor deze periode, die overigens niet alleen door stoom werd gekenmerkt, op gang gekomen. In 1992 stelde de Rijks-overheid het Projectbureau Industriële Erfgoed in. Dit bureau kreeg tot taak om van ons erfgoed op dit gebied een uitgebreide inventarisatie op te zetten. Deze inventarisatie heeft een zeer grote verscheidenheid aan "monumenten" opgeleverd. Ter illustratie:

- een wierschaar uit Wieringen (gered in het Zuiderzee-museum),
- eierpakhuizen en visrokerijen,
- wateleidingbedrijven (vooral opgezet op Engels, Frans en Belgisch initiatief),
- een tramhalte in Barsingerhorn.

Het archeologisch bestand omvat niet alleen onroerende goederen maar ook veel roerende zaken, van spoorkaartjes tot zware machines.

De heer De Boer ging uitvoerig in op de conservering van de monumenten. Dit is een lastig probleem. De industrie bouwt niet voor de eeuwigheid want gebouwen en machines worden ouderwets, kunnen economisch niet meer mee en dienen na enige tijd te worden vervangen. Voorbeeld: Duyvis in Zaanstad. Een ander probleem is het vinden van herbestemming voor ouderwetse apparatuur. Voorbeeld: een staalwals van Hoogovens. Conservering en bescherming zijn makkelijker als het gaat om vrijstaande objecten zoals watertorens. Onevenwichtigheid bij de herbestemming treedt op wanneer bijvoorbeeld het fabrieksgebouw blijft bestaan maar de karakteristieke zaagdakconstructie wordt gesloopt. De samenhang verdwijnt en als trieste voorbeelden daarvan toonde de heer De Boer enkele textiel fabrieken in Nijverdal en Winterswijk.

Gelukkig zijn er ook voorbeelden van evenwicht-

tige herbestemming: het drinkwater-complex te Rotterdam en een rijstpellerij in de Zaanstreek, waarin de verloren gegane middenrisaliet in zijn geheel gereconstrueerd werd. Andere voorbeelden van hoe het moet zijn een kaaspakhuis in Wormerveer en in Amsterdam de Westergasfabriek en een graansilo-complex aan de Westerdokzijde.

De belangstelling voor het Nederlandse industriële erfgoed is groeiende, ook internationaal. Met name onze inpolderingen zijn uniek. Het grootste stoomgemaal ter wereld staat in Nederland te Tacozijl bij Lemmer, en is nog volop in werking. Het gemaal zal op de wereld-erfgoedlijst geplaatst worden.

De heer De Boer ging tenslotte in op twee zaken die voor de industriële archeologie van groot belang zijn. Bij restauratietechnieken is het vergroten van de duurzaamheid een opgave van toenemende betekenis. En bij de selectie van conserverings-objecten is een breed draagvlak steeds belangrijker. Historische kringen zoals "Albertus Perk" kunnen hierbij een grote rol spelen. Ter illustratie van de laatste stelling vertoonde bestuurslid Cees van Aggelen een aantal dia's van het omroepgebouwtje en de schoorsteen die aan de NSF hebben toebehoord. "Albertus Perk" heeft bij de gemeente op het behoud van deze monumenten aangedrongen.

Na afloop van zijn voordracht kreeg de spreker vele vragen te beantwoorden waaruit bleek dat industriële archeologie bij onze leden sterk leeft en de presentatie van de heer De Boer bijzonder was geapprecieerd. Vermeld zij tenslotte dat er nog twee andere in werking zijnde stoomgemalen ter sprake kwamen die een bezoek meer dan waard zijn, Hertog Reijnoud bij Nijkerk en het stoomgemaal in Halfweg.

FFMR